

Két emlék Németh Lászlóról

(A beszélgető füzet.) Németh László és felesége, Ella, 1964 telén három hetet töltött Pécsen, a SZOT-üdülőben. Február 13-án, csütörtökön érkeztek, és március 4-én, szerdán utaztak vissza Sajkódra. Amint Németh elmondta, Sajkódon „összedölt a házuk”, mesteremberek szállták meg, ezért utaztak Pécsre.

Ella itt-tartózkodásuk első hetében, szombaton a *Jelenkor* szerkesztőségében felhívott telefonon, majd személyesen is megkeresett. Elmondta, hogy megérkezésük napján elmentek a Pécsi Nemzeti Színház *Hamlet*-előadására, ott fiatal egyetemisták fölismerték őket, autogrammot kértek, s nem akarja férje, hogy másoktól tudjam meg, hogy Pécsen vannak. (Korábban többször váltottunk levelet, kéziratot kértem, kaptam és köszöntem meg, s a folyóirat körüli dolgokról tájékoztattam.)

Február 19-re, szerdára beszéltük meg a találkozást. A délutánt a Fenyves Szálló eszpresszójában töltöttük. Amikor eljöttem, nem állapodtunk meg újabb találkozóban, de ennek lehetőségét kínálta, hogy Némethék a pécsi balett munkája felől érdeklődtek, s azt mondták, hogy valamelyik próbájukat szívesen megnéznék.

Több mint egy órát töltöttünk a színház balett-próbatermében, egy iskolai tornateremre emlékeztető, padlós, egyik oldalán tükörrel borított helyiségben. Eck Imre új, március végi balettműsorának két számát mutatta be a táncosokkal, próbaruhában, zongorakísérettel, a fölkészülés, a kidolgozás, a műhelymunka légkörét megéreztetve.

Ezen a kedden, Némethék elutazása előtt egy nappal, szóba jött a pécsi írókkal való találkozás lehetősége. Németh hozta elő, de csak abban a formában, hogy nagyobb társasággal nem akar találkozni, ám Várkonyit, Csorbát szívesen fölkeresné. Erre már csak az utolsó nap délelőttije volt alkalmas. Csorba Győző nem ért rá: rádiófelvétel miatt a pécsi stúdióba kellett mennie; Várkonyiról korábban is érdeklődött, s 1941-es pécsi találkozásukra jól emlékezett: pontosan idézte Várkonyi egyik akkori mondatát.

A Nagy Lajos gimnázium előtt, az autóbuzsmegállónál vártam Várkonyit. Az útra fényképezőgépet vittem magammal, s azt a munkafüzetet, amit Németh László a Széchenyi-könyv írásakor használt, s évekkal ezelőtt egyik barátomtól kaptam ajándékba. (Németh már korábban megígérte, hogy néhány sort ír a füzetbe. Ezt írta: „Bizonyítom, hogy ez a füzet Tüskés Tibor barátom jogos tulajdona. Pécs, 1964. márc. 3-án Németh László. »A legnagyobb öröm: a rokon gondolkozás« Idézet Móricz Zsigmond egyik bírálatából”). Egy üres kockás füzetet is a táskámba tettem, hogy a hallása vesztett Várkonyi és Németh érintkezni tudjon. Várkonyi friss és mozgékony volt, s már az autóbuszban igen élénk. Köszönte, hogy szóltam neki. Kifogyhatatlanul beszélt. Én csak bólogattam, egy-egy szót a számról olvasott le, s ha nem értette, az autóbusz párás ablakára írtam nyomtatott betűkkel. Németh egészségi állapota felől érdeklődött. Aztán Kodolányi egyik ókori témájú regényét, a *Vizözönt* említette, amiben Kodolányi Némethet, Szabó Lőrincet és Várkonyit is szerepelteti. („Én vagyok a süket könyvtáros...”) Elmondta még, hogy tudomása szerint Németh a 40-es években, a háború idején, kis fiolában morfiumot hordott a zsebében, bármikor készen a halálra.

— Nem kell komolyan venni az ő fogadalmait, hogy nem ír többet — mondta Várkonyi.

Az Üdülő Szálló előtt, az autóbuzsmegállónál Németh László és Ella várt. Németh és Várkonyi megölelték egymást, aztán Ellával fogtunk kezét. Némethné visszament az üdülőbe csomagolni. Mi gyalog elindultunk a Fenyves Szálló irányába. Ekkor került elő az üres, kockás füzet és a ceruza. Németh a füzetbe írta azokat a szava-

kat, mondatokat, kérdéseket, amelyekkel Várkonyihoz fordult. A füzet megőrizte a beszélgetés gondolatmenetét. Várkonyi szavait, az enyémet és Némethét — amit a füzetbe írtakon kívül mondott — emlékezetből reprodukáltam másnap. Németh Lászlónak a füzetbe írt szavait kiemeléssel jelzem. A beszélgetés során a füzet többször kézbe került, s Németh a korábban üresen maradt helyre írt be egy-egy új szót. Itt a beszélgetés valóságos időrendjébe visszahelyezve, a rövidítéseket feloldva, idézem a jegyzeteket.

Németh (Várkonyihoz fordulva leírta az első szót a füzetbe): *Egészség?*

Várkonyi: *Hatvannyolc éves vagyok.*

Németh: *Én 63.*

Várkonyi: Ilyen korban ez már nem nagy különbség... És te hogy vagy? Itt hogy éreztél magadat?

Németh: *Dolgozni nem tudtam.*

Várkonyi: De valamit azért biztosan csináltál?

Németh: *Hoztam Puskit — könyvet kellett írnom.*

Tüskés: A Gondolat Kiadó esszesorozata számára?

Németh: Igen, oda. (Várkonyihoz fordul, és Várkonyi Szariat oszlopai című könyvére célozva kérdezi) *Atlantis?*

Várkonyi (tagadólag rázza a fejét): Nem adják ki.

Németh (a papírra írja): *Elsüllyedt.*

Tüskés: Nándor bácsi most Weöresről ír nagy tanulmányt. Weöres Sándor pécsi éveiről.

Németh (Várkonyihoz fordulva): *Weöresről írsz?*

Várkonyi: Igen. Honnét tudod?

Tüskés: Harcos Ottótól hallottam.

Németh (rám mutat és leírja): *Harcos Ottó.*

Várkonyi: A párizsi Magyar Műhely kérte tőlem. Weöres-számot akarnak csinálni.

Németh: *S nem lesz belőle baj?*

Közben a Fenyves Szállóhoz érünk, és hosszas keresgélés és tanakodás után végre megtaláljuk a bejáratot az eszpresszóba. Különösen Németh tamáskodik, amikor mondom, hogy merre menjünk. Az előző héten, amikor Némethtel és Ellával találkoztam, ugyanitt voltunk. Végre asztalhoz ülünk.

Németh (előveszi a füzetet): *Duplát?* (Maga megy a pulthoz megrendelni.)

Várkonyi (zsebéből néhány különnyomatot vesz elő): Mándoky László, az itteni néprajzi múzeum vezetője kért meg, hogy adjam át.

Németh (megköszöni, és az egyik füzet címét olvassa. A dolgozat valamelyik csillagképhez fűződő néphagyományról szól. A csillagkép latin neve is szerepel a címben): *S mi az a via l...?*

Németh (itt most egy olyan mondat következik a beszélgetőfüzetben, amiről nem tudom, hogy Németh mivel kapcsolatban írta le): *Több költő is volt itt.* (Talán akkor került papírra, amikor már a hazai és a pécsi irodalmi viszonyokról beszélgettünk? Nem tudom... Aztán megint az egészség, a munkakedv, az írás kerül szóba. Németh ezt írja a füzetbe): *Nem érdemes egészségesnek lenni. Szétbocsátani a molekulákat.*

Várkonyi (aki az egész beszélgetés alatt derűs, bizakodó és Némethet is biztató volt, megint Németh munkabírásáról beszél).

Németh (a testi-lelki erőtlenségre céloz): *Most ez már mindkét értelemben bekövetkezett.*

Várkonyi: Nem tudsz te nem írni!

Németh: *Olyan grafomán vagyok? Agybajom van s legkevésbé a fogalmazási készség pusztul.*

Tüskés: Ezt csak mások mondják, a kritikusok...

Németh: *Ha dühös vagyok, egész éjjel fogalmazok.*

Várkonyi: Mit?

Németh (mutatja, hogy leveleket): *Sajnos, végül meg is szoktam írni a leveleket. Addig nem könnyebbülök meg.*

Tüskés: Indulat nélkül nem lehet írni.

Németh: *Régen ezért írtam naplót, de csak amíg dühös voltam.*

Várkonyi: A düh írásra ingerel, valóban.

Németh: *A bánat is.*

Megint témát vált a beszélgetés. Németh Várkonyi személyes életéről érdeklődik.

Németh: *Beszélg magadról! Hol laksz?*

Várkonyi: A Szigeti út felé.

Németh (hozzám fordul): Merre van?

Tüskés (lemutatok a városra): Nyugat felé.

Németh: Amerre az Atomváros van?

Tüskés: Az Uránváros!

Németh (az előző nap járt arra. Egyik rokonukat látogatták meg Ellával. Ezért kérdezi): *Gyümölcs utcától messze?*

Várkonyi: Amellett... Jártál talán arra?

Németh: *Rokon.* (Aztán ismét Várkonyihoz fordul): *S kivel élsz?*

Várkonyi: A feleségemmel. Csak ketten vagyunk otthon.

Németh (ismét azt tudakolja, hogy min dolgozik Várkonyi): *Irodalomtörténet?*

Várkonyi (tagadóan rázza a fejét).

Németh: *A magyar irodalom is Atlantis!*

Várkonyi: Legalábbis én már nem írom tovább.

Németh (rám mutat): *Ha kidobják, megírja az elsüllyedt magyar irodalom történetét Weöresig bezárólag.*

Várkonyi: Pedig ma is lehetnek tehetségek...

Németh: *Ki tudnak-e fejlődni? Ez a kérdés.*

Várkonyi (helyesel): Igen.

Németh: *A tehetség olcsó dolog...*

Várkonyi: A siker elrontja az embereket.

Németh: *A pálya — az számít!*

Várkonyi: A megmaradás: a lehetőséget jelenti.

Németh: *És erkölcsi erőt jelent!*

Tüskés (egy mondatot én is a füzetbe írok Várkonyinak): Sok fiatal tehetség van.

Németh az időt kérdi, szedelőzködünk, és a Fenyves Szállóból az üdülő felé indulunk. Az épület előtt néhány fölvetelt készíték Némethről és Várkonyiról. Valaki utánunk szól, hogy az üdülőből telefonáltak: megérkezett az autóbusz, ami az utasokat az állomásra szállítja. Megint ugyanazt figyelem meg Némethnél, amit az előző nap. Egy pillanatig rohanni szeretne, előresiet, bennünket vissza akar tartani, gyorsan búcsúzik, aztán mégis marad, s lassú lépésekkel megyünk az üdülő felé. Ott kiderül, hogy fölösleges volt az izgalom, az autóbusz még nincs itt, csak most indult el a városból. Ella is megjelenik, megint készíték néhány fölvetelt. Némethné az autóbuszra várakozók csoportjában marad, mi a közelben sétálgatunk egy ideig.

Németh (előveszi a füzetet, s ott folytatja a beszélgetést, ahol az eszpresszóban abbamaradt. Fiatal írók nevét írja a papírra; egyiket-másikat én mondom előzőleg): *Takács Imrét ismered?*

Várkonyi (a fejét rázza): Nem.

Németh (Takács Imre egyik könyvének címével próbálja segíteni Várkonyi emlékezetét): *Kőangyal!*

Tüskés (elmondom, amit magától Takács Imrétől hallottam. Az egyik évben Sajkódon járt fehérvári diákjaival. Németh Lászlót a kertben látta dolgozni, de nem mert odamenni hozzá.)

Németh (elmondja, hogy olvasta Takács Imre regényét, A csillagok árulását, s nemrég az íróasztalán előkerült néhány verse, amit még régebben, kéziratban küldött el): Akkor elfeledtem válaszolni neki. (S megkér, hogy ha találkozom Takács Imrével, mentsem ki. Aztán újabb nevek kerülnek a füzetbe, olyanoké is, akiket valaha a Sorsunkban Várkonyi közölt először.) *Csoóri? Fodor András? Nagy László?*

Várkonyi (mindegyik névre a fejét rázza): Rossz nevük van. Nehéz megjegyezni. „Takács”, „Fodor”, „Nagy” — annyi van belőlük!

Németh: *Juhász Ferenc?*

Várkonyi (végre fölcsillan a szeme): Igen, őt ismerem.
Az autóbusz még mindig nem jön. Kisétálunk a műútra.

Németh: *Hány gyermeked van?*

Várkonyi: Kettő. A lányomnál már unokák is vannak. A fiam orvos.

Németh: *Hol?*

Várkonyi: Fehérváron. (Majd ő kérdez): Te Pesten hol laksz? A Nefelejcs utcában? Néhány éve arrafelé láttalak.

Németh (a lakásra célozva mondja): *Azt már odaadtam a lányomnak.* (Majd arra gondolva, hogy Várkonyi a múzeumból jött el, ahol nyugdíjasként könyvtárrendezést végez, megkérdezi): *Nem mulasztasz?*

Várkonyi: Azért a pénzért nemigen lehet mulasztani. Ötszáz forintot kapok. Nyugdíjasnak nem fizethetnek többet.

Németh: *Itt elég sok jó pedagógus van?*

Várkonyi (nevetve mondja, s talán kicsit kíméletlenül is): Nem hiszek a pedagógiában. Egy pedagógus sosem lehet jó.

Németh (hosszan hallgat, majd másfelé tapogatózik): *Kirándulni szoktatok?*

Várkonyi: Régebben sokat. Most már nem. Kis kertés házban lakunk. Ott szoktam dolgozni.

Németh (kapáló mozdulatokat tesz, mutatja, hogy ő is).

Várkonyi: Sajkód szép!

Németh: Jártál ott? (Ezt Németh szájáról Várkonyi le tudja olvasni.) *30 ház van.*

Várkonyi: Régen...

Németh: *Szarkádi erdő?*

Várkonyi (erre a helyre nem emlékszik, fejét rázza).

Németh: *Ott van a Citromos!*

Várkonyi: A nevekre már nem emlékszem.

A műútról lenézünk a Mecsek lábánál elterülő városra.

Németh: *Uránváros hogy tetszik?*

Várkonyi: Nem tetszik. A városok miért fölfelé terjeszkednek? Ma már nem probléma, ha akár húsz kilométer átmérőjű egy város. A közlekedés eltünteteti a távolságokat. Kis, apró házak... Ez kellene. A modern lakóházakban vékonyak a falak. Minden áthallatszik. Nincs kert.

Németh: *Már rozsdás az erkély.*

Tüskés: És nem lehet szöveget verni a falba. Nem lehet a képet fölakasztani.

Németh: *A falanszter szebb volt, ahogy F. elképzelte.* (Várkonyi betűzi a szöveget, és amikor nem érti a rövidítést, Németh kiegészíti a szót.) *Fourier.*

A különautóbusz megérkezik az üdülő vendégeiért. Sietve búcsúznak. Németh László és Ella felszállnak a kocsiba. Várkonyival a megállóhoz megyünk, hogy megvárjuk a Dömörkapu felől a menetrend szerinti járatot, ami a városba visz. Hamarosan megérkezik. Egymás mögött ülünk a kocsiban. Hosszan hallgatunk, majd Várkonyi megszólal:

— Úgy látom, jó egészségben van Németh. Persze nála könnyen előfordul a visszaesés. Ahogy a tüdőbaj általában optimistává tesz, a szívbetegség lever és halálfélelmet okoz. Ezért beszéltem Némethtel én is „lebegve”. Hogy derűs maradjon. Persze még óriási életerő van benne. Ha meghal, akkor is hadakozni fog a kezével. Ahogy mondani szokták: az ilyen embert halála után külön agyon kell ütni...

(*Névcseré.*) Németh Lászlóék pécsi tartózkodásának volt egy kedves, anekdotikus epizódja. Amikor a hegyről a Leőwey Klára gimnázium Shakespeare-előadására mentünk, akkor mondták el.

Ella kezdte:

— A szállóban az étkezésnél egy fiatal házaspár az asztalszomszédunk. Győriek, a férfi valamelyik ottani gyárban dolgozik. Értelmes, érdeklődő embereknek látszanak. Az egyik vacsorakor a *Jelenkor* legutóbbi számát látom náluk. Laciról nem tudják, hogy ír. Ilyen helyen mindig úgy szokott bemutatkozni, hogy „nyugdíjas

iskolaorvos". Gyanútlanul belement a beszélgetésbe. A férfi a *Jelenkor* egyik versét mutatta, Jobbágy Károlyét, *Budapest dicsérete*, ez volt a vers címe. Különösen a középső része tetszett neki. Elmondta, hogy tulajdonképpen csak akkor szerzett tudomást a folyóiratról, amikor a *Népszabadságban* a bírálatot olvasta. Írt a szerkesztőségnek, hogy küldjék el a lap előző számát. Ezt megkapta. De a többit is szeretné megszerezni. Mondtuk neki, hogy itt Pécssett bizonyára hozzájut... Az egyik nap a szálló vendégeivel kirándultunk Harkányba és Siklósra. Itt megint szóba került az irodalom.

Németh László veszi át a szót:

— Jószándékú ember lehet, de nem eléggé tájékozott. A mai magyar irodalmat se nagyon ismeri, inkább csak a *Nagyvilágot* olvassa. Siklóson az egyik ház falán fölfedezett egy márvány emléktáblát és rajta Vajda János nevét. „Vajda János, a költő járt itt” — lelkesedett. Mondtam neki, hogy ez nem az író Vajda lehet; tudtommal nem volt köze Siklósához. Amikor közelebb mentünk a házhoz, láttuk, hogy valóban nem az írónak állították a márványtáblát, hanem dr. Vajda János ügyvédnek, a község hajdani jótévedőjének. Még az autóbuszban is, ahol előttünk ült a győri pár, ezen medítettünk Ellával. Hogy becsapott bennünket az a fekete tábla! A győri fiatalember egyszer csak hátrafordul és azt mondja: „Ne csodálkozzon, a maga neve is olyan, hogy abból van egy magyar író is.” Meghökkenstem, de nem mondtam, hogy én vagyok az...

A VÁSÁRHELYI TANÁR (1948. DECEMBER)